

tického materialismu zbaveného škodlivých deformácií. Tuto dôležitou úlohu nelze splniť bez predchádzajúceho kritického rozboru dosavadných námietok proti genovej teórii, ktoré boli proti ni vznášané zastánci Lysenkova pojetí dedičnosti jmenom dialektického materialismu.

ЗАМЕТКИ К КРИТИКЕ ГЕНОВОЙ ТЕОРИИ НАСЛЕДСТВЕННОСТИ

Я. Копс

Новые открытия в области генетики, сделанные сторонниками теории генов, равно как и продолжающаяся сильно идеологически мотивированная критика этой концепции со стороны представителей школы Т. Д. Лысенко, вызывают потребность философской оценки обеих точек зрения. В предыдущей критике теории генов некоторыми биологами и философами (с точки зрения концепции Лысенко) сказались важные деформации принципов и методических приемов марксистской философии, возникшие в период „культа личности“. Важные методологические ошибки лисенковских критиков привели их к неправильным, ни чем необоснованным выводам об идеалистическом характере, бесплодности и реакционности теории генов. Также положение о том, что эта теория в своей сущности метафизична, не соответствует действительности.

NOTES ON CRITICISM OF THE GENE THEORY OF HEREDITY

J. Kops

New discoveries in genetics made by the supporters of the gene conception on the one hand, and the progressing, strongly ideologically motivated criticism of this conception by representants of the school of the Academician T. D. Lysenko on the other, are exactly putting forward the necessity of a philosophical evaluation of both these viewpoints. Gene theory, criticized up to the present by some biologists and philosophers from the position of Lysenko's conception was marked by serious deformations of the principles and methodical processes of Marxian philosophy to which it had come in the period of the personality cult. The serious methodological mistakes made by the critics of Lysenko also have lead them to incorrect, unwarranted conclusions as to the ideality, sterility and reactionary character of the gene theory. Also the statement according to which gene theory is essentially metaphysical, is not realistic, either.

NA OKRAJ JEDNEJ KONCEPCIE DEJINNÉHO DETERMINIZMU

VLADIMÍR SEILER

V posledných mesiacoch roku 1963 boli na stránkach Kultúrneho života a Hospodárskych novín (týždenník ÚV KSČ) uverejnené úvahy E. Löbla o dogmatizme v ekonomickom myslení. Týmto článkom nemienime pokračovať v diskusii, ale zamyslením sa nad argumentáciou s. Löbla chceme vyjadriť niektoré myšlienky týkajúce sa teórie spoločenských zákonitostí. E. Löbl venuje totiž filozofickej interpretácii ekonomických zákonitostí veľkú pozornosť, lebo je presvedčený, že

„hlavný koreň dogmatizmu treba vidieť v stalinskom chápaní ekonomických zákonitostí“.¹

Kritizujúc určité chápanie ekonomických zákonitostí socializmu, snaží sa, aby ekonomická teória bola účinným nástrojom ekonomickej praxe. Avšak jeho záver že v socializme neexistujú ekonomické zákonitosti, vyplynul z nesprávnej argumentácie proti rozšíreným mechanickým interpretáciám ekonomických zákonitostí socializmu a z toho, že stotožnil kategóriu „objektívnosť“ s kategóriou „živelnosť“.

Úvodom azda niekoľko poznámok k štruktúre argumentácie s. Löbla. Daná je problematikou, ktorá vyplýva: 1. z rozdielnosti *predmetu* prírodných a spoločenských vied; 2. z rozdielnosti ich *metód*; 3. z odlišnosti predmetu ekonomickej teórie kapitalizmu a predmetu ekonomickej teórie socializmu.

1. Rozdielnosť predmetu prírodných a spoločenských vied

V polemike s V. Gerlochom nesúhlasí s. Löbl s názorom, že úlohou vedy je odhaľovať objektívne zákonitosti. Uznáva síce, že „má pravdu, ak má na mysli prírodnú vedu. Ale ak je niečo správne v oblasti prírodnej vedy, musí, ba môže to byť správne aj v oblasti spoločenskej vedy, konkrétne v politickej ekonómii? Veď objekt poznania prírodnej vedy sa priepastne líši od objektu politickej ekonómie.“² Lenže, nemôže byť „niečo“, čo je správne v prírodných vedách, správnym aj vo vedách spoločenských? V danej súvislosti je to práve idea objektívnej zákonitosti v spoločnosti. Keď kritizuje J. V. Stalina, že položil znak rovnosti medzi prírodné a spoločenské zákonitosti, zabúda, že u neho sa „znak rovnosti“ týka uznávania objektívnosti zákonitosti ako v prírode, tak aj v socialistickej ekonomike. (Pripomeňme si len, že keď Marx charakterizuje spoločenský pohyb ako prírodnohistorický alebo keď robí analógiu spoločenských zákonitostí s prírodnými, pojmom prírodný označuje vždy objektívnosť a materiálnosť.) Nejestvuje predsa len rozdiel, každý rozdiel obsahuje aj totožnosť, neexistujú javy, ktoré by boli len rozdielne a zároveň nie aj v niečom alebo niečím totožné. V danom prípade spoločnou vlastnosťou ako prírodného, tak aj spoločenského pohybu je, že obsahuje zákonitosti. A úlohou vedy je poznať ich. To, čo robí vedu aj z duchovnej činnosti, ktorá chce pochopiť a vysvetliť ekonomické javy socialistickej spoločnosti, je práve to, čo vyčíta V. Gerlochovi — reprodukcia zákonitostí jej ekonomickej štruktúry. Je už samozrejmosťou, že pritom treba používať logiku moderných vied — dialektickú logiku a pomocou nej viesť boj proti dogmatizmu v ekonomickom myslení. Vyhlasovať však v boji proti dogmatizmu za dogmatickú ideu existencie ekonomických zákonitostí socializmu a požadovať, aby politická ekonómia (najteoretickejšia časť ekonomickej vedy) neskúmala zákonitosti ekonomickej štruktúry socialistickej spoločnosti, znamená sklznúť na pozície voluntarizmu.

¹ Hospodárske noviny (1963), č. 46.

² Hospodárske noviny (1963), č. 46.

V argumentácii E. Löbla je rozdielnosť metodológie prírodných a spoločenských vied zabsolútnená podobne ako rozdielnosť predmetu týchto vied. Chápanie metódy nadväzuje na ponímanie predmetu. Uvádza: „Ak však prijmeme premisu, že ekonomika prebieha na základe pôsobenia zákonov totožných so zákonmi, podľa ktorých prebieha pohyb v prírode“, vysvetlili sme, v čom spočíva spomínaná totožnosť: v ich objektivite, a napokon, vo všetkých znakoch, ktoré v materialistickej dialektike sú obsahom kategórie „zákonitosť“, „musíme túto metódu prírodovedeckého myslenia aplikovať aj na myslenie ekonomické“. ³ O to sa, ako je známe, pokúsili už klasikovia buržoáznej politickej ekonómie a sformulovali ideu prirodzenej zákonitosti pôsobiacej v ekonomických javoch. A to urobil tiež Marx a Engels, prihliadajúc však na špecifiku spoločenských javov.

Je to naozaj tak, ako tvrdí E. Löbl, že „prírodovedec musí každý jav v prírode chápať ako výsledok nejakej zákonitosti“? „Ak zistí jav, musí vychádzať z toho, že jeho existencia alebo pôsobenie sú kauzálne determinované. Ak vychádzame z toho, že všetko ekonomické dianie je zákonité, potom mali pravdu tí súdruhovia, ktorí pestovali „zákonovanie“, ⁴ aby som *doplnil* s. Löbla, vyvodzovali každý ekonomický fakt *bezprostredne* z niektorých zákonov alebo vyhlasovali javovú podobu za zákon. Ani v spoločnosti, ani v prírode empirická danosť a podstata nie sú totožné. Inak by totiž nebolo treba vedy. Táto súvislosť však s. Löbloví unikla. V nej však spočíva *gnoseologická podstata* tzv. „zákonovania“ v politickej ekonómii, čím vzniká aj možnosť apologetizovať subjektivisticky pochopenú prax a ospravedlňovať parciálne ekonomické opatrenia riadiacich spoločenských orgánov ako absolútne správne. Apologetika sa vôbec ggnoseologicky zakladá na hypostazovaní javovej stránky procesu, revolučná kritika zas na pochopení podstaty a, pochopiteľne, jej sprostredkovania javovými formami.

Po prvé, treba poznamenať, že je dôležité rozlišovať a nestotožňovať nevyhnutný proces so zákonitosťou tohto procesu. Ak napr. tvrdíme, že telesá zbavené svojej opory padajú vo sfére zemskej príťažlivosti na zem, vyjadríme síce nevyhnutný dej, zákonitý proces, nie však vo forme vedeckého zákona. Po druhé, jedným zákonom, ba dokonca ani sumou zákonov nevysvetlíme *všetky* stránky procesu. A o to sa ani veda neusiluje. Nie všetko i z takého pomerne jednoduchého deja, ako je napr. pád tehly, vysvetlí fyzik ako prejav zákona voľného pádu. Vzhľadom na túto zákonitosť bude tu mnoho náhodilého. Bude mať síce svoje príčiny, neprestane však byť vzhľadom na danú stránku procesu náhodou. Nie každá kauzálna súvislosť je nevyhnutnou a podstatnou súvislosťou, zákonitosťou.

Je síce pravda, že sa mýlia tí ekonómovia, ktorí sa nazdávajú, že všetko ekonomické dianie je zákonité, nevyhnutné v tom zmysle, že by každá ekonomická súvislosť, i povrchová, náhodná, bola rovnako nevyhnutná, ako sú nevyhnutné vzťahy medzi stránkami ekonomickej štruktúry, ktoré zobrazujú ekonomické kategórie. Mýlia sa aj tí, ktorí povyšujú na úroveň ekonomickej zákonitosti to, čo

³ Hospodárske noviny (1963), č. 46.

⁴ Tamtiež.

je zaužívaným pravidlom ekonomickej praxe. Mýli sa však aj prírodovedec, ktorý sa domnieva, že objavom určitej kauzálnej závislosti objaví vždy nevyhnutnú stránku alebo zákonitosť špecifickej formy pohybu. Nespočíva teda chyba tých, ktorí pestovali „zákonovanie“ v politickej ekonómii v tom, že používali spôsob myslenia, rozšírený v prírodných vedách — ten je totiž v moderných prírodných vedách dialektický — ale že použili už prekonanú formu spôsobu myslenia, rozšírenú niekedy i v prírodných vedách.

Nazdávame sa, že E. Löbl chápe determinizmus mechanisticky. Nesúhlasí však s názormi, v ktorých sa mechanisticky chápaný determinizmus vyskytuje v politickej ekonómii (v tzv. zákonovaní), ale sa domnieva, že je správny v prírodných vedách. Uznáva preto zákonitosť v prírode, nie však v socialistickej ekonomike (ekonomickú zákonitosť uznáva, len keď pôsobí živelne). Avšak pokrok prírodných vied je sprevádzaný negáciou mechanistického determinizmu a osvojovaním si a rozvíjaním determinizmu dialekticky pochopeného, ktorý sa vyznačuje objavovaním nových foriem zákonitých súvislostí.

Nakoľko je oprávnené tvrdenie, že „prírodovedec musí každý jav v prírode chápať ako výsledok nejakej zákonitosti“, platí to aj pre pracovníka spoločenských vied skúmajúceho spoločenské javy. Vo všeobecne metodologických otázkach, čo platí pre jedného, platí aj pre druhého. Nazdávame sa však, že formulácia „výsledok pôsobenia zákonitostí“ je dosť problematická, vedie k metafyzickej predstave, ktorá proces odtrhuje od zákonitosti procesu. (Ale to v danej súvislosti nie je dôležité). Táto, v literatúre veľmi rozšírená formulácia sa zakladá skôr na mechanistickej predstave zákona ako sily. Ale javy nie sú výsledkom zákonitostí (výsledok je len moment procesu), ale svojho vzájomného pôsobenia; zákonitosť je formou ich determinácie.

Súduh Löbl sa mýli aj v tom, keď *modifikáciu* ekonomického zákona považuje za argument odlišnosti prírodnej a ekonomickej zákonitosti. Odvoláva sa pritom na Marxovu poznámku o absolútnom, všeobecnom zákone kapitalistickej akumulácie, ktorý „práve tak ako všetky ostatné zákony je pri svojom uskutočňovaní modifikovaný mnohorakými okolnosťami“. A s. Löbl usudzuje, že kapitalizmu imanentná tendencia, ktorú vyjadruje spomínaný zákon, „keby nebola rôznymi silami modifikovaná, pôsobila by tak ako prírodný zákon“. ⁵ Modifikácia zákona nie je však niečo, čo odlišuje povahu spoločenských zákonov od zákonov prírody. Veď napr. už pád telesa, ktorý sa neuskutočňuje vo vákuu, neprebíha len podľa zákona voľného pádu. Pôsobí tu mnoho iných činiteľov. Ich vzájomné pôsobenie môžeme považovať za modifikáciu zákona voľného pádu. Keby však modifikujúce činitele pôsobili stále rovnako, dal by sa vyvodiť dynamický zákon ich vzájomného pôsobenia. (Niečo podobné sa do určitej miery uskutočňuje v technických vedách.)

*

Marxistickú teóriu vedeckých zákonov a špeciálne spoločenských treba rozpracúvať, obohacovať. Niektoré stránky interpretácie spoločenských zákonitostí,

⁵ Kultúrny život (1963), č. 40, 8.

ako ich nachádzame dosť rozšírené v súčasnej marxistickej literatúre, sú nesprávne alebo problematické. No problematická nie je tá črta teórie spoločenských zákonitostí, proti ktorej bojuje s. Löbl. Pochopiteľne, o filozofickej stránke chápania ekonomických zákonov socializmu u J. V. Stalina je správne diskutovať, a to už aj preto, že niektoré jeho formulácie, všeobecne používané, sú problematické, takže treba preskúmať hranice ich platnosti, resp. ich oprávnenosť. Nazdávam sa, že sa u J. V. Stalina prejavuje určitý dualizmus medzi spoločenskými zákonitosťami a činnosťou ľudí. Napríklad téza, že nemôžeme meniť zákony, ale len podmienky, v ktorých pôsobia, ďalej, že zmenou podmienok jedny objektívne zákony zanikajú, iné začínajú pôsobiť, vzbudzuje dojem, akoby zmena podmienok nebola determinovaná. Ako je však známe, spoločenská činnosť je činnosťou, ktorá mení prírodno-spooločenské podmienky existencie spoločnosti, že zmena podmienok je spoločensko-historická prax, v ktorej pôsobia zákonitosti, ktoré túto činnosť „riadia“. V Stalinovom ponímaní ekonomických zákonitostí sa napr. neprihliada k takej stránke vzťahu cieľov a objektívnej zákonitosti, ako je jej transformácia v materiálnych záujmoch a v celospoločenských a skupinových cieľoch, totiž k tomu, výrazom čoho je ten alebo onen cieľ socialistickej spoločnosti. U neho je to naopak: pomocou cieľa formuluje základný ekonomický zákon socializmu.

Alebo zamyslíme sa nad formuláciou zákona *plánovitého* proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva (nie je dôležité, či výraz „proporcionálny“ je v zátvorke alebo nie je). Domnievame sa, že to, čo sa chce vyjadriť pojmom „plánovitý“, nie je v tom zmysle ekonomickým zákonom ako iné ekonomické zákony. Nevyjadruje totiž vzťah, obsah ekonomických činností. Vyjadruje ekonomickú *formu* vzťahu subjektívneho a objektívneho, materiálneho a ideálneho v ekonomickej činnosti socialistickej spoločnosti a nemôže sa stotožňovať s obsahom ekonomických činností. Pojem plánovitý odráža novú kvalitu vzťahu živeľnej a uvedomelej stránky spoločenskej činnosti, novú kvalitu vzťahu spoločenských zákonitostí a konania, vyjadruje vo filozoficko-dejinných súvislostiach zvláštnosť dialektiky ideálnej a materiálnej stránky celospoločenskej praxe. Z tohto hľadiska by prívlastok plánovitý prislúchal nielen jednému z ekonomických zákonov, ale všetkým ekonomickým zákonom socializmu.

Na niektoré nepresnosti bežne tradovaných názorov o ekonomických zákonitostiach, vyznačujúce sa antropomorfizáciou, poukázal vo svojej podnetnej monografii o ekonomických zákonitostiach Zd. Hába.⁶ Kritizuje zakorenený predsudok, že ekonomické zákonitosti socializmu pôsobia vždy v náš prospech. Ak sa stretávame s nedostatkami v hospodárskom živote, zdôvodňuje sa to obyčajne tým, že sme zákony „porušili“.

Rozšírený je aj názor o tom, že zákonitosti „neporušíme“, ak naša činnosť bude v súlade s nimi. Predstava o súlade so zákonitosťou vystupuje ako veľmi dôležitý činiteľ v prácach, kde sa filozoficky vysvetľuje kategória slobody. Čo však znamená konať v súlade so zákonitosťou? Žiaľ, nejestvuje ešte analýza tohto

⁶ Zdeněk Hába, *Štúdia o ekonomických zákonoch a ich pôsobení v prechodnom období k socializmu*, Bratislava 1962.

tvrdenia. Ani názor, že môžeme konať v súlade s jedným zákonom a zároveň nie v súlade s iným, ešte nastolený problém nerieši. Čo je kritérium toho, že jestvuje alebo nejestvuje súlad činnosti so zákonitosťou? Domnievame sa, že pojem „súlad“ je v tejto súvislosti nevhodný. Veď určitá činnosť je „podriadená“ svojej zákonitosti a výsledok činnosti stáva sa východiskom (preto je momentom) objektívneho spoločenského pohybu. Tak výsledok činnosti, ako aj činnosť je „v súlade“ so zákonitosťami, avšak ciele, predstavy o výsledku činnosti môžu pravdivo alebo falošne zobrazíť súvislosti, v ktorých bude činnosť prebiehať. Nejestvuje preto kolízia medzi činnosťou, praxou a zákonitosťou, lebo táto je zákonitosťou činnosti, praxe (problém je vo vzťahu podstaty a javu), ale medzi vedomím a zákonitosťou, vedomím a činnosťou, i keď je to činnosť vedomá. Z týchto súvislostí vyvierajú filozoficko-dejinné kategórie živej a uvedomelej spoločenskej činnosti.

Zoberme si napr. z kapitalistickej ekonomiky zákon nadhodnoty. Zaiste nik nebude protirečiť názoru, že kapitalistova činnosť je v súlade so zákonom nadhodnoty. Veď zisk ako transformovaná forma nadhodnoty je „dušou“ jeho činnosti. Jeho funkcie sú vedomím a vôľou vykonávané funkcie kapitálu ako spoločenskovo-výrobného vzťahu. Čo však proletariát? Koná azda proti tomuto zákonu? Vôbec nie. Jeho činnosť v reprodukčnom procese kapitálu je práve tak v „súlade“ s týmto zákonom ako činnosť kapitalistu. Vo výrobnom kapitalistickom vzťahu vystupuje robotník ako zosobnená práca. Ekonomické zákonitosti sú predsa formou determinácie ekonomickej činnosti tých, ktorí sa zúčastňujú kapitalistickej formy výroby.

Ako však vznikol názor, že úspech ekonomickej činnosti socialistickej spoločnosti závisí od toho, či zameria činnosť tak, aby bola v súlade s ekonomickými zákonitosťami socializmu? Zakladá sa zrejme na stotožňovaní zákonitosti a nevyhnutného smeru, tendencie pohybu, zákonitosti s kategóriou pokroku, na predstave, podľa ktorej konať v smere pohybu, v smere vytvárania novej spoločenskej reality sa považuje za činnosť, ktorá je v súlade so zákonitosťou a protikladná činnosť nie je s ňou v súlade.

Uvedme ešte jeden príklad: Ako v každom výrobnom spôsobe, tak aj v socialistickom pôsobí zákonitosť proporcionálneho rozdeľovania spoločenskej práce. Prestáva azda pôsobiť, keď dochádza k disproporciám? Vôbec nie. Dovedené do logických dôsledkov by to znamenalo aj to, že keď dochádza k disproporciám, prestáva pôsobiť v ekonomickej činnosti. Tento záver je už obsiahnutý v tvrdení, že úlohou hospodárskych riadiacich orgánov je vytvoriť čo najpriaznivejšie podmienky pre pôsobenie spomínaného zákona. Ale ani spoločnosť, ani riadiace spoločenské orgány sa nemusia snažiť vytvoriť podmienky pre pôsobenie zákona proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Disproporcie sú predsa negatívnym dôsledkom pôsobenia tohto zákona, čo napokon *núti* ľudí združených v socialistickú spoločnosť, aby svoju ekonomickú činnosť *vedome* zakladali na poznaní tohto zákona, aby výrobné prostriedky a sily, nevyhnutné na výrobu rôznych druhov úžitkových hodnôt, vedome rozdeľovali proporcionálne, a nie nevedome, živelne disproporcionálne, čo vedie k ničeniu časti spoločenského bohatstva.

3. *Odlíšnosť predmetu ekonomickej teórie kapitalizmu a predmetu ekonomickej teórie socializmu*

Stotožňovanie kategórie živelnosti a objektívnosti je základnou chybou s. Löbla v jeho koncepcii ekonomických zákonitostí, ktorá vystupuje do popredia, keď porovnáva odlíšnosť ekonomického pohybu kapitalizmu a ekonomického pohybu socialistického.

Ku kategórii spoločenská zákonitosť (teda aj ekonomická) musíme pristupovať historicky. Preto zaiste je správne všímať si rozdielnosť pohybu kapitalistickej ekonomiky a socialistický stupeň komunistického výrobného spôsobu. Z nej totiž vyplývajú dôsledky aj pre teóriu spoločenských zákonitostí, dôsledky, ktoré vývinove rozvinutejší predmet poskytuje pre rozvoj teórie. Napríklad stotožňovanie objektívnosti pôsobenia spoločenských zákonitostí s ich živelnosťou bolo do určitej miery historicky oprávnené v predsocialistických spoločenských formáciách. Práve živelnosť ich pôsobenia bola najrukolapnejším dôkazom ich *nezávislosti* od ľudského vedomia, pretože preukazovali svoju cudziu moc nad ľuďmi, vystupovali teda podstatné súvislosti ľudskej praxe ako *odcudzené*. Predstavou osudu ako niečoho jestvujúceho mimo ľudí a zasahujúceho do ich života sa mystifikovala živelnosť *celospoločenského* pohybu, a teda i živelnosť pôsobenia spoločenských zákonitostí. Prejavuje sa v Hegelovej „irónii dejín“, v konfliktových situáciách medzi cieľmi a výsledkami činností, vo zvecnení spoločenských vzťahov a v zosobňovaní vecí — čo je charakteristické pre epochu triednoantagonistických civilizácií. Avšak historická oprávnenosť stotožňovania živelnosti s objektívnosťou nemôže byť dôkazom pre správnosť ich stotožňovania. Analýza spôsobov prejavu spoločenských zákonitostí za socializmu je kľúčom k diferencovaniu kategórií živelného a objektívneho aj pre predchádzajúce spoločnosti.

Podľa E. Löbla nepôsobia v socialistickej ekonomike zákonitosti nezávisle od vedomia ľudí, lebo spoločnosť si vytyčuje ciele ekonomickej činnosti (celospoločenské plánovanie). Ide tu nie o živelný, ale o uvedomelý spoločenský pohyb. (Vzťah živelnosti a uvedomelosti za socializmu nechávame tu nepovšimnutý.) Výsledky činnosti a celospoločenské ciele sa viac-menej zhodujú. I keď uvedomelá celospoločenská činnosť, zakladajúca sa na poznaní spoločenských zákonitostí, je protikladná živelnej spoločenskej činnosti, nelikviduje objektívne zákony. Naopak, predpokladá ich. Súduh Löbl uznáva existenciu ekonomických zákonitostí pre predsocialistické obdobie dejín, popiera ich však pre socialistickú ekonomiku. Po prvé, v kapitalistickej ekonomike pôsobia ekonomické zákonitosti, *pretože* pôsobia živelne, sú zákonitosťami živelného pohybu. Po druhé, plánovanie spoločenských procesov, ich vedomé riadenie logicky vylučuje existenciu zákonitosti, pretože pojem zákonitosť obsahuje uznanie ich nezávislosti od ľudského vedomia, čo je v logickom protirečení s uznávaním vedomého utvárania objektívneho spoločenského pohybu za socializmu. Poznamenajme, že je to formálno-logické protirečenie len na prvý pohľad. Avšak nie je ním už vôbec, ak analyzujeme obsah proti sebe postavených téz.

Aby nedošlo k nedorozumeniu, aby sme sa nedržali len zmyslu, ale aj litery Löbloých článkov, musíme uviesť citácie k spomínaným dvom bodom. V Kul-

túrnom živote (1963), č. 39 píše, že „aj v socialistickom hospodárstve existujú „zákonitosti“ svojho druhu a musíme ich poznať, aby sme mohli určiť národohospodárske optimum a z neho vyvodíť opatrenia. Ale tieto zákonitosti, hoci používame rovnaké pomenovanie ako pri zákonitosti v kapitalistickom hospodárstve, sú odrazom procesov, ktoré riadime svojou vôľou a schopnosťami“. Priznáva teda existenciu zákonitostí v socialistickom hospodárstve, i keď ich dáva do úvodzoviek. Ak nimi chce vyjadriť „celkom odlišnú pojmovú náplň“ od zákonitostí kapitalistickej ekonomiky v zmysle obsahovom i čo do špecifčnosti ich prejavu, treba takéto úsilie privítať. Podľa s. Löbla sú teda zákonitosti v úvodzovkách preto, lebo vyjadrujú procesy celospoločensky plánované, ktoré riadime svojou vôľou a schopnosťami. Zákonitosti bez úvodzoviek platia zrejme tam, kde sa prejavujú v živej spoločenskej činnosti. Avšak *objektívnu* existenciu ekonomických zákonitostí pripúšťa len vtedy, keď ekonomické procesy prebiehajú „proti našej vôli“, živelne. Vidieť to aj z nasledujúceho citátu: Výhodou socializmu, pokiaľ ju poznáme a sme ju schopní využiť, je možnosť riadiť spoločne. „V tej miere, v akej túto schopnosť ešte nemáme, bude určitá časť socialistickej ekonomiky prebiehať nezávisle, ba proti našej vôli a v tomto rozsahu treba hovoriť o „zákonoch“ a „zákonitostiach“ (pozor na úvodzovky), ktoré však nie sú odrazom imanentných vlastností socialistického hospodárstva, ale našich obmedzených schopností“. ⁷ Majú zákony v úvodzovkách znamenať, že to maximum, čo s. Löbl pripúšťa pre objektívnu existenciu ekonomických zákonitostí, je ich živelné pôsobenie? A keď odstránime živelnosť, odstránime objektívnosť zákonov?

Proti rozšírenému nedialektickému názoru, podľa ktorého úlohou ekonomického myslenia je „úvaha o tom, čo treba robiť, aby výsledok socialistického hospodárenia ... bol v súlade so zákonmi“, tvrdí že úlohou ekonomického myslenia má byť „úvaha o tom, čo treba urobiť, aby výsledok hospodárenia bol v súlade s naším želaním a očakávaním“. ⁸ To je, pravda, len jednostranná abstrakcia, ktorá odráža moment spoločenskej praxe, ktorú nie je správne absolutizovať a domnievať sa, že základom nášho konania sú naše ciele. I ciele majú svoj zdroj mimo vedomia. Vzťah želaní, cieľov na jednej strane a výsledku činnosti na strane druhej je formou objektívnej determinovanosti ľudskej praxe. Niečo je však iné, keď sme vedecky zistili určitú nevyhnutnú tendenciu vývinu, t. j. keď poznanie ekonomických zákonitostí nám dáva predstavu o pohybe, vývine ekonomických činností, a svoje ciele podľa toho určíme. Tým sa „slepá“ nevyhnutnosť mení na uvedomelú, živelný proces na spoločensky uvedomelý.

Súduh Löbl nesporne postrehol fakt, ktorého pochopenie je závažné pre poňmanie objektívnosti spoločenského vývinu v komunistickej spoločnosti: vedomé riadenie celospoločenského ekonomického pohybu, jeho uvedomelá forma sa odlišuje od *živelnosti* prírodných procesov a nemožno ich teda stotožňovať. Živelnosť nie je identická s objektívnosťou. Aj uvedomelý, aj živelný spoločenský pohyb je objektívny čo do obsahu a subjektívny svojou formou. Nielen to. Ak totiž spoločenský subjekt chápeme ako „pokračovanie“ objektívnych podmienok, ich činné

⁷ Kultúrny život (1963), č. 39.

⁸ Tamtiež.

vyjadrenie a objektívne spoločenské podmienky ako produkt subjektu i ako základ jeho činnosti, teda subjektívne, môžeme potom živelnosť a uvedomelosť považovať tiež za formy objektívneho spoločenského vývinu. Živelnosť a uvedomelosť sú totiž filozofické kategórie vyjadrujúce formy spoločenskohistorickej praxe, ktorá má subjektovoobjektový charakter. (Subjekt a objekt chápeme ako polárne kategórie vyjadrujúce prerušovanie a kontinuitu spoločenskej praxe.)

Uvedomelá činnosť spoločnosti je teda podobne ako živelná činnosť formou objektívneho spoločenského vývinu, a tým i formou prejavu objektívnej spoločenskej zákonitosti. Tak ako finalitná, t. j. ciele si kladúca ľudská činnosť je subjektívnou formou objektívnej kauzality a iných poznávaných súvislostí, tak je aj uvedomelá, plánovaná celospoločenská ekonomická činnosť formou, v ktorej zákonité súvislosti pôsobia.

Súdrh Löbl, kritizujú nesprávny názor, často poprie aj to, čo je v ňom správne. Namiesto toho, aby kritizoval, čo považuje za nesprávne vo formulácii: ľudia môžu zákonitosti „osedlať“, stavia subjektivistickú dilemu: „Buď vychádzame z toho, že socialistické hospodárstvo ... umožňuje, aby ľudský um v optimálnej miere prírodné sily a bohatstvo premenil v bohatstvo národa, *alebo* vychádzame z toho, že existujú nezávislé od (vedomia pozn. V. S.) ľudí pôsobiace zákony, ktoré determinujú všetky dôležité javy socialistického hospodárstva“.⁹ To, že ekonomické zákony, ktoré dverami vyhadzuje, oknom sa mu vracajú, vidieť aj z tohto: „Ak vychádzame z prvej tézy, bude záver takýto: nájsť optimum výroby, teda určiť čo, koľko a ako má byť vyrobené.“¹⁰ E. Löbl tu vyjadruje obsah jedného z tých ekonomických zákonov, ktoré pôsobia vo všetkých spoločensko-ekonomických formáciách: zákon rozdeľovania spoločenskej práce v určitých proporciách, o ktorom sa K. Marx (v liste Kugelmannovi z 11. 7. 1868) vyjadruje ako o *prírodnom* zákone, ktorého jedine *forma*, v ktorej sa presadzuje, je meniteľná v závislosti od podmienok (pojem prírodný je tu identický s objektívnym).

Zaiste poznanie tohto zákona ako aj iných zákonitostí nie je ešte zárukou, že riadiace spoločenské orgány budú usmerňovať ekonomický rozvoj, vychádzajúc z ich poznania. Treba ich vedieť transformovať do javovej podoby, z algebrického výrazu do aritmetického. Treba, ako správne dôvodí s. Löbl, zo zisteného národohospodárskeho optima odvodiť súhrn opatrení, aby sme ho dosiahli. Predpokladá však poznanie súvislostí, ktoré vyjadruje kategória vedeckého zákona.

ПО ПОВОДУ ОДНОЙ КОНЦЕПЦИИ ИСТОРИЧЕСКОГО ДЕТЕРМИНИЗМА

В. Сейлер

Автор высказывает некоторые мысли, касающиеся теории общественных закономерностей. Он это делает в форме критики философской интерпретации Э. Лебля экономических закономерностей, данной в его статьях о догматизме в научном мышлении.

Автор статьи указывает на необоснованность ликвидации объективности экономических закономерностей социализма и задачи экономической науки раскрывать их, основывая

⁹ Kultúrny život (1963), č. 39.

¹⁰ Tamtiež.

ющейся на аргументах, исходящих из разницы в предмете и методах между естественными и общественными науками и из ошибочного мнения, отождествляющего объективность с стихийностью.

Автор вскрывает гносеологическую сущность т. н. „законизации“, т. е. извлечения экономических фактов прямо из экономических законов, или же объявления явлений процесса законом. Он подвергает критике представления, будто бы успех экономической деятельности социалистического общества зависит от того, будет ли он в соответствии с экономическими закономерностями социализма. (Якобы, напр., диспропорции противостоят экономическому закону пропорционального разделения общественного труда. Диспропорции, однако, представляют собой лишь отрицательное проявление упомянутого закона). Эти представления вытекают из отождествления необходимого направления, тенденции движения и его закономерностей. Не существует коллизии между общественной деятельностью и закономерностями этой деятельности (это только неправильно сформулированное соотношение между сущностью и явлениями общественной деятельности), а только между сознанием и результатами деятельности. Из таких причинных связей вытекают философско-исторические категории стихийной и сознательной деятельности. Автор их понимает как формы объективности движения в обществе. Ошибочное отождествление объективного с стихийным (объективно только то, что стихийное) приводит к отрицанию объективности сознательной общественной деятельности и, в конце концов, к выводу, что объективные закономерности действуют при социализме лишь там, где они действуют стихийно.

NOTES ON ONE CONCEPTION OF HISTORICAL DETERMINISM

V. Seiler

The author proffers some ideas concerning the theory of social lawfulness; he does it in the form of a criticism on the philosophical interpretation of economical laws presented by E. Löbl in his papers concerned with dogmatism in economical thinking. The author points at the unjustifiable liquidation of objectivity of the economical laws of socialism, and he emphasizes that the task of the science of economics is to disclose them on the basis of argumentation founded on the difference between the subjects and methods of natural and social sciences on the one hand, and on the faulty viewpoint according to which objectivity is being identified with spontaneity.

The author discloses the gnosological essence of the so-called „codification“ in political economy, i. e., the deduction of economical facts immediately from economical laws, or to proclaim phenomenal forms of processes as laws. The author criticizes the idea according to which the success of economical activity of the socialistic society depends on its being in accordance with the economical lawfulness of socialism as if for instance disproportions were contradictory to the economical law of the division of socialistic labour in certain proportions. Disproportions are, however, for the socialistic society a negative expression of the said law. These ideas are issuing from the identification of an unavoidable direction, tendency of movement and its lawfulness. There is no collision between social activity and the lawfulness of this activity (this is only an incorrectly formulated relationship of the essence and phenomenon of social activity), but between cognizance and lawfulness, knowledge and the results of activity. These are the relationships from which originate the philosophically — historical categories of spontaneous and cognizant activities. The author considers them as forms of objectivity of social movement. The incorrectly conceived identity of the objective with the spontaneous (objective is only what is spontaneous) leads to the denial of the objectivity of conscious social activity, and eventually to the conclusion that objective economical laws act in socialism only where they act spontaneously.